

UCHWAŁA

składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego

Dnia 27 marca 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

Prezes SN Dariusz Zawistowski (przewodniczący)

SSN Jacek Gudowski

SSN Marta Romańska

SSN Maria Szulc

SSN Bogumiła Ustjanicz (sprawozdawca)

SSN Mirosława Wysocka

SSN Kazimierz Zawada

na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 27 marca 2018 r.

przy udziale prokuratora Prokuratury Krajowej Wojciecha Kasztelana,

po rozstrzygnięciu zagadnienia prawnego przedstawionego

przez Komisję Nadzoru Finansowego

we wniosku z dnia 5 lipca 2017 r.,

"Czy w razie poważnego uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia osobom najbliższym poszkodowanego może przysługiwać na podstawie art. 448 Kodeksu cywilnego roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne z tytułu naruszenia ich własnego dobra osobistego?"

Względnie, w przypadku przyjęcia przez Sąd Najwyższy, że odpowiedź na powyższe zagadnienie sprowadza się do kwestii stosowania prawa, nie zaś jego wykładni (w szczególności ze względu na potrzebę ustalenia ad causam charakteru uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia i skutków takiego stanu dla relacji pomiędzy poszkodowanym a jego najbliższymi), zwracam się o rozstrzygnięcie następującej kwestii:

Czy zerwanie więzi łączącej osobę poszkodowaną, która doznała poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, z jej osobami najbliższymi, polegające na braku możliwości realizowania kontaktów pomiędzy poszkodowanym a osobami najbliższymi z powodu

pozostawania przez poszkodowanego w stanie wyłączającym lub w bardzo znaczącym stopniu ograniczającym samodzielną egzystencję (tzw. stan wegetatywny), może stanowić po stronie osób najbliższych poszkodowanego naruszenie ich dóbr osobistych, w tym mogące podlegać kompensacie w postaci zadośćuczynienia na podstawie art. 448 Kodeksu cywilnego?"

podjął uchwałę:

Sąd może przyznać zadośćuczynienie za krzywdę osobom najbliższym poszkodowanego, który na skutek czynu niedozwolonego doznał ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu.

UZASADNIENIE

Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego, działając na podstawie art. 60 § 2 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (jedn. tekst: Dz. U. z 2016 r., poz. 1254), przedstawił Sądowi Najwyższemu wniosek o rozstrzygnięcie rozbieżności w wykładni prawa w orzecznictwie sądów powszechnych, które dotyczą przytoczonego na wstępie zagadnienia prawnego.

Wskazał na rozbieżność w orzecznictwie sądów okręgowych i apelacyjnych w sprawach o zadośćuczynienie za krzywdę osób najbliższych poszkodowanego, który wskutek czynu niedozwolonego doznał trwałego kalectwa albo rozstroju zdrowia, powodujących niezdolność do samodzielnego życia i utrzymywania więzi rodzinnej, dotyczącą istnienia dobra osobistego tych osób, przejawiającego się więzią łączącą je z poszkodowanym. Stanowisko, że spowodowanie czynem niedozwolonym poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia poszkodowanego nie narusza dobra osobistego osób najbliższych było motywowane w orzeczeniach sądów tym, że do zerwania więzi z poszkodowanym dochodzi wyłącznie w razie jego śmierci wskutek czynu niedozwolonego, a nie w przypadku jej modyfikacji spowodowanej następstwami tego czynu. Wyrażony był także pogląd, że więź pomiędzy członkami rodziny istnieje zawsze, a cierpienie wywołane kalectwem innej osoby nie mieści się w katalogu dóbr osobistych każdego człowieka. Nie ma uzasadnienia rozszerzanie dóbr osobistych skoncentrowanych na sferze wewnętrznej człowieka, na więzi interpersonalnej (rodzinnej). W innych orzeczeniach zostało przyjęte, że art. 446 k.c. zawiera wyczerpujący zbiór roszczeń przyznanych osobom trzecim w związku ze zdarzeniem szkodzącym i aktualizuje się wyłącznie w razie śmierci poszkodowanego. Zgodnie z koncepcją bezprawności względnej, uprawnionym do żądania wyrównania szkody jest tylko ten, kto bezpośrednio poniósł szkodę w następstwie określonego zdarzenia. Nie ma możliwości przekształcenia pośrednio poszkodowanego w bezpośrednio poszkodowanego, co prowadziłoby do nieograniczonego kreowania coraz to nowych dóbr osobistych i do obejścia art. 445 § 1 w związku z art. 444 k.c.

W myśl odmiennego punktu widzenia, poważne uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia bezpośrednio poszkodowanego prowadzi do naruszenia dobra osobistego osoby najbliższej i podlega ochronie na podstawie art. 448 w związku z art. 24 § 1 k.c. Sądy powszechne powoływały argumenty wskazujące, że nie ma różnicy pomiędzy zerwaniem więzi rodzinnej na skutek śmierci, a niemożnością nawiązania kontaktu i więzi z poszkodowanym z powodu poważnego uszczerbku na zdrowiu; różna jest jedynie intensywność naruszenia. W Kodeksie cywilnym nie ma kryteriów pozwalających na odróżnianie bezpośrednio i pośrednio poszkodowanych; ten sam czyn niedozwolony może być, z perspektywy jego skutków, źródłem krzywdy wyrządzanej różnym osobom. Odpowiedzialność deliktową za wyrządzoną krzywdę może ograniczać jedynie adekwatny związek przyczynowy. Naruszenie więzi rodzinnej, które jest skutkiem poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia poszkodowanego, może naruszać dobra osobiste osób najbliższych, chronione przez art. 448 k.c. w związku z art. 24 § 1 k.c. Trwały stan niemożności nawiązania kontaktu z poszkodowanym (wegetatywny) został uznany za porównywalny z zerwaniem więzi rodzinnej w następstwie śmierci, co przesądza naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej.

Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego podkreślił, że rozstrzygnięcie zagadnienia ma istotne znaczenie dla oznaczenia zakresu odpowiedzialności ubezpieczyciela i prawidłowości prowadzenia przez niego działalności, jak też finansowej dostępności społeczeństwa do ochrony ubezpieczeniowej zwłaszcza, gdy jest ona obowiązkowa. Zwrócił uwagę na art. 33 ust. 2 ustawy z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (jedn. tekst: Dz. U z 2017 r., poz. 1170 ze zm.), oraz określający zasady ustalania składek ubezpieczeniowych i reasekuracyjnych oraz art. 34 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (jedn. tekst: Dz. U. z 2016 r., poz. 2060 ze zm.), regulujący odpowiedzialność ubezpieczyciela za szkody wyrządzone w związku z ruchem pojazdów mechanicznych. Wskazał, że przyznanie osobom bliskim poszkodowanego zadośćuczynienia miałyby istotny wpływ na gospodarkę finansową zakładów ubezpieczeń, zwłaszcza gdy dotyczyłoby to skutków zdarzeń, które już wystąpiły,

a nie były uwzględniane przy wyliczaniu składki. Może dojść także do nierównego traktowania podmiotów funkcjonujących na rynku ubezpieczeniowym, jak też podwyższenia składek ubezpieczeniowych. Podkreślił, że zachodziłaby potrzeba oznaczenia przez Sąd Najwyższy prospektywnego skutku uchwały przyznającej osobom bliskim poszkodowanego zadośćuczynienie, jak też że wypłacalność zobowiązanego nie powinna mieć wpływu na wysokość sumy ubezpieczenia.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Ochronę dóbr osobistych przewidywały art. 161 do 167 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 października 1933 r. Kodeks zobowiązań (Dz. U Nr 82, poz. 598), umiejscowione w oddziale regulującym odszkodowanie za uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia, za pobawienie życia, pozbawienie wolności i obrazę czci. Za dobra podlegające ochronie, ze względu na ich szczególne znaczenie dla człowieka, uznano życie, zdrowie, cześć wolność, a ich naruszenie było podstawą roszczeń odszkodowawczych i o zadośćuczynienie dla poszkodowanego i członków jego najbliższej rodziny. Zgodnie z art. 166 k.z., w razie śmierci poszkodowanego wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, sąd mógł przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego lub instytucji przez nich wskazanej, stosowną sumę pieniężną, jako zadośćuczynienie za doznaną przez nich krzywdę moralną. Oznacza to, że przyczyną przyznania tego zadośćuczynienia uczyniono doprowadzenie do zerwania więzi rodzinnej.

W art. 11 ustawy z dnia 18 lipca 1950 r. - Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz. U. Nr 34, poz. 311), wprowadzone zostały ogólne podstawy udzielania ochrony dobrom osobistym, przykładowo wymienionym. Przepis ten stanowił, że ten, czyje dobro osobiste zostało naruszone bezprawnymi działaniami, może żądać ochrony prawnej, a w szczególności zaniechania tych działań. Dotyczy to zwłaszcza naruszenia czci, używania cudzego nazwiska lub pseudonimu, albo korzystania z cudzego wizerunku. Nie zostały uchylone przepisy Kodeksu zobowiązań, przewidujące ochronę dóbr osobistych, które w dalszym ciągu stanowiły podstawę przyznawania zadośćuczynienia pieniężnego osobom najbliższym poszkodowanego, w razie jego śmierci.

Przepisy art. 23 i art. 24 k.c. w pierwotnym brzmieniu, nie przejęły konsekwencji popełnienia czynu niedozwolonego przez kompensację zadośćuczynieniem krzywdy wywołanej zerwaniem więzi ze zmarłym wskutek takiego czynu z najbliższym członkiem rodziny, czyli art. 166 k.z. Pomimo to, art. 23 i art. 24 k.c. mają zastosowanie także do ochrony dóbr wymienionych w art. 444, 445 i 446 k.c. Ostateczny kształt roszczeniom mającym na celu ochronę dóbr osobistych nadany został ustawą z dnia 23 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 114, poz. 542), która weszła w życie z dniem 28 grudnia 1996 r. Dodanie do art. 24 k.c. zdania trzeciego i nadanie nowego brzmienia art. 448 k.c. stworzyło możliwość uzyskania zadośćuczynienia pieniężnego przez osobę której dobra osobiste zostały naruszone cudzym bezprawnym działaniem, niezależnie od okoliczności, w jakich do tego doszło. Do roszczeń o ochronę dóbr osobistych uregulowanych w tytule „Czyny niedozwolone” Kodeksu cywilnego mają także zastosowanie przepisy ogólne tego Kodeksu, odnoszące się do dóbr osobistych.

W Kodeksie cywilnym nie ma definicji dóbr osobistych. Przyznanie w art. 23 k.c. ochrony cywilnoprawnej odnosi się do dóbr osobistych przykładowo wymienionych, jak zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna wynalazcza i racjonalizatorska. Oznacza to, że możliwe jest zidentyfikowanie jeszcze innych dóbr osobistych, wynikających ze zmian stosunków społecznych i ocen dotychczas powszechnie przyjmowanych, którym należy przyznać taką samą ochronę. Objasnienie znaczenia zwrotu dobra osobiste i określenie kryteriów wyznaczających je, dokonywane jest w doktrynie i orzecznictwie. Przyjęto, że dobra osobiste są ujmowane w kategoriach obiektywnych jako wartości o charakterze niemajątkowym, ściśle związane z człowiekiem, decydujące o jego bycie, pozycji w społeczeństwie, będące wyrazem odrębności fizycznej i psychicznej oraz możliwości twórczych, powszechnie uznane w społeczeństwie i akceptowane przez system prawny. Nierozzerwalne związanie tych wartości, jako zespołu indywidualnych cech właściwych człowiekowi, stanowiących o jego walorach, z jednostką ludzką wskazuje na ich bezwzględny charakter, towarzyszący mu przez całe życie,

niezależnie od sytuacji, w jakiej znajduje się w danej chwili (por. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2010 r., III CZP 76/10, OSNC-ZD 2011, nr B, poz. 42; z dnia 19 listopada 2010 r., III CZP 79/10, OSNC 2011, nr 4, poz. 41; wyroki Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2010 r., II CSK 640/09, OSNC-ZD 2011, nr A, poz. 4; z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15, OSNC 2017, nr 5, poz. 70; z dnia 10 lutego 2017 r., V CSK 291/16, niepubl.). W wyrokach z dnia 15 marca 2012 r., I CSK 314/11, Izba Cywilna 2013, nr 6, s. 37 i z dnia 25 maja 2011, II CSK 537/10 (niepubl.) Sąd Najwyższy uznał, że przepis art. 23 k.c. wymienia dobra osobiste człowieka pozostające pod ochroną prawa cywilnego w sposób przykładowy, uwzględniając te dobra, które w praktyce mogą być najczęściej przedmiotem naruszeń. Nie budzi jednak wątpliwości, że przedmiot ochrony oparty na podstawie art. 23 i 24 k.c. jest znacznie szerszy. Należy uznać, że ochronie podlegają poszczególne, skonkretyzowane dobra osobiste rozumiane jako wartości niematerialne, związane z istnieniem i funkcjonowaniem podmiotów prawa cywilnego, które w życiu społecznym uznaje się za doniosłe i zasługujące z tego względu na ochronę. Nie zostały jednak ujęte w art. 23 k.c. tak zasadnicze dobra, jak życie, nietykalność cielesna, integralność fizyczna i psychiczna człowieka. Powszechnie dominuje pogląd, że przy wyjaśnianiu istoty dobra osobistego, jak i jego naruszenia, należy posługiwać się kryterium obiektywnym, odwołującym się do przyjętych w społeczeństwie, zmieniających się ocen, uwzględniających wartości konstytucyjne. Istotne wsparcie dla ochrony dóbr osobistych przewidują przepisy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. W art. 30 Konstytucji zawarta została gwarancja poszanowania przyrodzonej i nienaruszalnej godności człowieka, która jest źródłem jego wolności i praw człowieka i obywatela. Przepis art. 31 ust. 2 stanowi o szanowaniu wolności i praw innych osób, a ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne.

Między poszczególnymi dobrami nie ma ostrych granic, a zakresy niektórych z nich mogą się krzyżować. Prowadzi to do wniosku, że wyznaczenie ścisłych granic ogólnego pojęcia dobra osobistego nie jest możliwe. Rozpoznanie i wyodrębnienie nowego dobra osobistego następuje w orzecznictwie. Nie ma podstaw do uznania, że sądy tworzą nowe dobra osobiste, ponieważ w istocie

identyfikują je, wyodrębniają i określają ich treść, stwierdzając, iż podlegają one ustawowej ochronie. Uznanie określonych wartości za dobra osobiste jest procesem rozłożonym w czasie, związanym z rozwojem stosunków społecznych i zmianami w postrzeganiu różnych wartości oraz ukształtowaniem się w społeczeństwie zapatrywań prawnych, moralnych i obyczajowych, które mają doniosły wpływ na opinie powszechnie akceptowane. Zidentyfikowanie dobra osobistego dotychczas niechronionego nie musi i z reguły nie jest połączone z konkretnym zdarzeniem. Ustalenie istnienia takiego dobra stanowi konsekwencję rozciągniętego w czasie postępu w różnych dziedzinach nauki, w tym w medycynie, rozwoju życia społecznego i gospodarczego.

Na przestrzeni lat doszło do powszechnego korzystania ze środków lokomocji. Towarzyszy mu zwielokrotniona liczba kolizji drogowych, niosących niebezpieczeństwo poważnych uszkodzeń ciała i rozstrojów zdrowia, które nie zawsze prowadzą do śmierci, a także szkód majątkowych. Poważne i trwałe naruszenie ciała lub rozstrój zdrowia, w długim nieraz okresie, uniemożliwiają normalną egzystencję i utrzymywanie więzi emocjonalnych, a nawet kontaktów z bliskimi członkami rodziny. Skutkiem tego jest pozbawienie poszkodowanego oraz jego bliskich możliwości utrzymywania więzi rodzinnych i emocjonalnych. Znamionym wyznacznikiem przeobrażeń w społeczeństwie jest zmiana świadomości w odniesieniu do zdobywania wiedzy dotyczącej różnych zjawisk życia, przysługujących człowiekowi praw i do rozpoznawania krzywdy, jej odczuwania oraz dążenia do kompensowania jej przez świadczenie pieniężne, a także zasad wynagradzania krzywdy w innych krajach. Analiza przepisów Kodeksu zobowiązań, ustawy Przepisy ogólne prawa cywilnego i Kodeksu cywilnego prowadzi do wniosku, że pierwotne wyszczególnienie dóbr osobistych uległo znacznemu poszerzeniu.

Jednolicie przyjmuje się w orzecznictwie Sądu Najwyższego, że istnieje i podlega ochronie dobro osobiste, obejmujące więzi rodzinne i emocjonalne łączące osoby bliskie, które jest określane jako prawo do życia rodzinnego. Składają się na nie różnego rodzaju więzi (wyrok z dnia 14 stycznia 2010 r., IV CSK 307/09, OSNC-ZD 2010, nr C, poz. 91), jak więź emocjonalna łącząca osoby bliskie (wyroki z dnia 10 listopada 2010 r., II CSK 248/10, OSNC-ZD 2011, nr B, poz. 44,

z dnia 25 maja 2011 r., II CSK 537/10), więzi rodzinne i szczególna więź emocjonalna między członkami rodziny (uchwała z dnia 22 października 2010 r., III CZP 76/10), więź rodzinna, której zerwanie powoduje ból, cierpienie i rodzi poczucie krzywdy (uchwała z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11, OSNC 2012, nr 1, poz. 10), prawo do życia w rodzinie i utrzymanie tego rodzaju więzi (wyrok z dnia 15 marca 2012 r., I CSK 314/11), szczególna więź rodzinna między osobami najbliższymi (uchwała z dnia 7 listopada 2012 r., III CZP 67/12, OSNC 2013, nr 4, poz.45), relacja z najbliższym członkiem rodziny (wyrok z dnia 11 lipca 2012 r., II CSK 677/11, niepubl.), szczególna emocjonalna więź rodzinna (uchwała z dnia 20 grudnia 2012 r., III CZP 93/12, OSNC 2013, nr 7-8, poz.84), silna więź emocjonalna, szczególnie bliska w relacjach rodzinnych (uchwała z dnia 12 grudnia 2013 r., III CZP 74/13, OSNC 2014, nr 9 poz. 88, wyrok z dnia 20 sierpnia 2015 r., II CSK 595/14, niepubl.). W sprawach dotyczących naruszenia dóbr osobistych związanych z zamianą noworodków Sąd Najwyższy uznał, że istnieje dobro osobiste, które określił jako prawo do życia rodzinnego i rodzicielstwa, do dorastania w biologicznej rodzinie, do wychowywania biologicznych dzieci (wyrok z dnia 18 czerwca 2014 r., V CSK 463/13, niepubl.) oraz jako więzi emocjonalne z dzieckiem nienarodzonym (wyrok z dnia 13 maja 2015 r., III CSK 286/14, OSNC 2016, nr 4, poz.45).

Postanowieniem z dnia 27 czerwca 2014 r., III CZP 2/14 (OSNC 2014, nr 12, poz. 124) Sąd Najwyższy w składzie siedmiu sędziów odmówił podjęcia uchwały, także ze względu na to, że różnice w określeniu dobra osobistego podlegającego ochronie uznał za pozorne i niepowodujące rozbieżności w stosowaniu prawa. Zaznaczył, że jednolite jest stanowisko Sądu Najwyższego, iż najbliższa osoba zmarłego może domagać się zadośćuczynienia pieniężnego na podstawie art. 448 k.c., jeżeli łączyły ją ze zmarłym więzi rodzinne i więzy emocjonalne. Te elementy występujące łącznie składają się na istnienie dobra osobistego najbliższego członka rodziny zmarłego. Kwestia ta została rozstrzygnięta w orzecznictwie Sądu Najwyższego i nie budzi już wątpliwości.

Zapatrywanie Sądu Najwyższego stanowi konsekwencję twierdzenia, że doszło do naruszenia dobra osobistego osoby najbliższej poszkodowanego, chodzi zatem o sytuację, w której bezprawne zdarzenie wyrządziło szkodę osobie, która

doznała obrażeń będących przyczyną jej śmierci oraz osobom najbliższym przez zerwanie więzi rodzinnej i emocjonalnej. Osoby te są bezpośrednio poszkodowane zdarzeniem sprawczym, zatem zerwanie więzi stanowi źródło ich krzywdy, niezależnej od krzywdy ofiary zdarzenia szkodzącego. Jednoznacznie prezentowane jest w orzecznictwie Sądu Najwyższego stanowisko, że osoba dochodząca zadośćuczynienia za krzywdę, polegającą na zerwaniu więzi emocjonalnej i rodzinnej łączącej ją ze zmarłym, jest bezpośrednio poszkodowana tym samym zdarzeniem, ale w odniesieniu do innego dobra (por. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11; z dnia 12 grudnia 2013 r., III CZP 74/13 z dnia 16 lutego 2017 r., III CZP 103/16, OSNC 2018, nr 1, poz. 4; postanowienie z dnia 27 czerwca 2014 r., III CZP 2/14; wyroki z dnia 14 stycznia 2010 r., IV CSK 307/09, z dnia 10 listopada 2010 r., II CSK 248/10; z dnia 11 maja 2011 r., I CSK 621/10, z dnia 25 maja 2011 r., II CSK 537/10, z dnia 15 marca 2012 r., I CSK 314/11, z dnia 29 listopada 2017 r., II CSK 137/17, niepubl.).

Sąd Najwyższy w składzie rozstrzygającym zagadnienie prawne podziela stanowisko wyrażone w wielu orzeczeniach, że najważniejsza jest istota dobra osobistego, a nadana mu nazwa ma drugorzędne znaczenie, skoro rozumienie tego dobra jest takie samo. Szczególna więź emocjonalna i rodzinna pomiędzy osobami najbliższymi stanowi sedno tego dobra osobistego; jego podstawowym wyrazem jest samorealizacja każdej z osób połączonych tą więzią, a podłożem tej bliskości są najczęściej więzy rodzinne.

Związanie z najbliższymi członkami rodziny i potrzeba bliskości z drugim człowiekiem są przydane naturze ludzkiej; zalicza się je do sfery indywidualnych wartości świata uczuć jako kryterium subiektywne określania istoty dobra osobistego, które towarzyszą człowiekowi przez całe życie. Odwołanie się w ramach analizy treści dobra osobistego do tej sfery wskazuje na połączenie tego dobra z poczuciem własnej wartości jako podstawy godności człowieka, czyli wewnętrznego aspektu czci. Obejmuje ono także elementy dobra w postaci integralności psychicznej człowieka, skoro dotyczy cierpienia i braku poczucia bliskości drugiej osoby, czy akceptacji. W wielu przypadkach czyn szkodzący wywołuje u osoby bliskiej poszkodowanego rozstrój zdrowia fizycznego lub psychicznego, co stanowi element naruszenia dobra osobistego w postaci zdrowia.

Wprowadzenie § 4 do art. 446 k.c. przez ustawę z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 116, poz. 731), która weszła w życie z dniem 3 sierpnia 2008 r., przewidującego możliwość przyznania najbliższym członkom rodziny zmarłego odpowiedniej sumy tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę, nie miało wpływu na możliwość dochodzenia zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c., jeżeli doszło do naruszenia dóbr osobistych. Dotyczy to zarówno deliktu popełnionego przed wejściem w życie art. 446 § 4 k.c. (por. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2010 r., III CZP 76/10; z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11, z dnia 7 listopada 2012 r., III CZP 67/12; z dnia 20 grudnia 2012 r., III CZP 93/12 i wyroki z dnia 14 stycznia 2010 r., IV CSK 307/09, OSNC-ZD 2010, nr C, poz. 91; z dnia 25 maja 2011 r., II CSK 537/10; z dnia 11 maja 2011 r., I CSK 621/10; z dnia 15 marca 2012 r., I CSK 314/11; z dnia 11 lipca 2012 r., II CSK 677/11 i z dnia 17 kwietnia 2013 r., I CSK 485/12), jak i w czasie obowiązywania tego uregulowania (uchwała z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11).

Sąd Najwyższy przyjmował, że pomiędzy poszkodowanym i jego bliskimi istniało dobro osobiste w postaci szczególnej więzi, którego naruszenie uprawniało osoby bliskie do dochodzenia roszczenia objętego art. 448 k.c. Przepis art. 446 § 4 k.c. zmienił sposób realizacji wskazanego w nim roszczenia przez skonkretyzowanie osób uprawnionych do jego dochodzenia oraz określenie przesłanek uzyskania zadośćuczynienia. Należy podzielić wypowiedzi zawarte w dotychczasowym orzecznictwie, że przewidziane w art. 446 § 4 k.c. zadośćuczynienie dotyczy wynagrodzenia krzywdy związanej ze śmiercią poszkodowanego i w kontekście świadczeń określonych w art. 446 § 1 do 3 k.c. Nie odwołuje się natomiast do naruszenia dóbr osobistych tych osób i nie wymaga wykazania, że doszło do ich naruszenia. Nie można wykluczyć, że przez zapłatę sumy zadośćuczynienia przewidzianego w art. 446 § 4 k.c. dojdzie do wynagrodzenia także krzywdy polegającej na naruszeniu więzi rodzinnej i emocjonalnej, co będzie miało wpływ na ocenę zasadności roszczenia o zadośćuczynienie na podstawie art. 24 § 1 i art. 448 k.c. Istotne jest jednak to, że przepis ten nie łączy wskazanego w nim świadczenia z naruszeniem dóbr osobistych. Nie stanowi on ogólnego uregulowania dotyczącego zadośćuczynienia

w kontekście odpowiedzialności deliktowej ani uregulowania szczególnego w stosunku do art. 448 k.c., jak też nie wyłącza dochodzenia roszczeń na tej podstawie. Zakresy art. 446 § 4 k.c. i art. 448 k.c. nie pokrywają się, w przeciwnym razie możliwe byłoby uzyskanie zadośćuczynienia tylko na jednej z tych podstaw.

Odmienne stanowisko prezentowane w orzeczeniach sądów powszechnych, powołanych przez wnioskodawcę oraz niektórych przedstawicieli doktryny, jest nietrafne. Należy podtrzymać rozważania i argumenty przytoczone na poparcie stanowiska, że osoba bliska doznaje własnej szkody oraz, że istnieje dobro osobiste osoby bliskiej w postaci więzi emocjonalnej z członkami rodziny. Twierdzenie, że uregulowanie art. 446 § 4 k.c. stanowi wyłączną podstawę dochodzenia zadośćuczynienia i stoi na przeszkodzie udzielaniu ochrony osobom bliskim na podstawie art. 448 k.c., prowadzi do nieuzasadnionego zaprzeczenia utrwalonej już linii orzeczniczej.

W sformułowanym przez wnioskodawcę pytaniu mieści się wątpliwość, czy dobro osobiste w postaci więzi emocjonalnej pomiędzy osobami bliskimi może zostać naruszone przez spowodowanie ciężkiego uszkodzenia ciała lub wywołania poważnego rozstroju zdrowia, czyli w sposób inny niż doprowadzenie przez sprawcę deliktu do śmierci jednej z tych osób oraz czy w takiej sytuacji osoby bliskie mają uprawnienie do żądania zadośćuczynienia na podstawie art. 24 i art. 448 k.c.

W wyrokach z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15, z dnia 10 lutego 2017 r., V CSK 291/16, Sąd Najwyższy uznał, że doprowadzenie czynem niedozwolonym do ciężkiego uszczerbku na zdrowiu lub rozstroju zdrowia poszkodowanego, którego konsekwencją jest niemożność nawiązania lub kontynuowania typowej więzi rodzinnej, stanowi naruszenie własnego dobra osobistego bliskich i przyczynę ich własnej krzywdy. Zaznaczył jednak, że chodzi o rzeczywiste, silne i trwałe więzi emocjonalne, które można obiektywnie potwierdzić. Do naruszenia tego dobra osobistego może doprowadzić tylko poważne i trwałe inwalidztwo bliskiego, powodujące niezdolność do nawiązania więzi rodzinnej. Nie ma podstaw do przyjęcia, że zachodzi różnica pomiędzy

zerwaniem więzi na skutek śmierci, a niemożnością jej nawiązania lub kontynuowania z powodu ciężkiego i trwałego uszkodzenia ciała jednej z tych osób.

Sąd Najwyższy, rozstrzygając przedstawiony we wniosku problem uznał, że do naruszenia dobra osobistego osoby bliskiej poszkodowanego dochodzi także wtedy, gdy sprawca czynu niedozwolonego spowodował u niego poważny uszczerbek na zdrowiu, nieprowadzący do utraty życia. Różnica pomiędzy naruszeniem dóbr osobistych w obu sytuacjach polega na sposobie tego naruszenia. Nie ma racjonalnych powodów do przyjęcia, że ochrona przewidziana w art. 448 k.c. przysługuje jedynie w razie naruszenia dobra osobistego osoby bliskiej, gdy doszło do śmierci poszkodowanego. Trwały stan śpiączki pourazowej lub wegetatywny, czy też związany z uszkodzeniem mózgu albo poważnym i nieodwracalnym rozstrojem zdrowia jest podobny w zakresie skutków zerwania więzi do śmierci osoby bliskiej. Cierpienie osoby najbliższej związanej z takim chorym jest dojmujące w dłuższym okresie czasu, a intensywność poczucia bezsilności i braku nadziei nie mniejsza niż doznania związane ze śmiercią. Utrzymywanie więzi z taką osobą sprowadza się w przeważającej mierze do zachowania egzystencji fizycznej i udziału w jej cierpieniu. Istniejąca pomiędzy poszkodowanym i osobą bliską szczególna więź emocjonalna doznaje istotnego naruszenia, którego zakres oceniany jest przy zastosowaniu kryteriów obiektywnych.

Art. 446 § 4 k.c. nie ma zastosowania w razie ciężkiego uszkodzenia ciała osoby bliskiej lub wywołania poważnego rozstroju zdrowia, które nie doprowadziło do jej śmierci. Osoba bliska poszkodowanego może dochodzić ochrony naruszonego jej dobra osobistego na podstawie art. 448 k.c., wykazując przesłanki odpowiedzialności sprawcy czynu niedozwolonego. Należą do nich udowodnienie zawinionego działania sprawcy, istnienia dobra osobistego i jego naruszenia, doznania krzywdy oraz okoliczności decydujących o konieczności i wysokości zasądzenia zadośćuczynienia.

Nie stanowi przeszkody w uzyskaniu takiej ochrony możliwość skorzystania przez poszkodowanego i osobę bliską ze środków przewidzianych w prawie rodzinnym (art. 23, 87, czy 91 k.r.o.). Ochrona wartości niemajątkowych przez

kompensatę krzywdy uzyskaniem zadośćuczynienia pieniężnego jest samodzielnym środkiem prawnym, niezależnym od innych uprawnień.

Orzeczenia przyznające zadośćuczynienie na podstawie art. 448 k.c., zarówno w przypadku śmierci poszkodowanego, jak i pozostawania przez niego w stanie uniemożliwiającym kontynuowanie więzi emocjonalnej z najbliższymi, stanowią rezultat rozważenia przesłanek ustawowych oraz stosowania kryteriów obiektywnych. Nie ma podstaw do obawy o automatyzm uwzględniania tego rodzaju żądań. Granice odpowiedzialności wyznacza ustalenie, że naruszenie szczególnej więzi emocjonalnej i rodzinnej odnosi się do trwałej bliskości pomiędzy połączonymi nią osobami, rzeczywiście występującej, silnej emocjonalnie i psychicznie, a nie do więzi abstrakcyjnie charakteryzowanej. Naruszenie więzi, najczęściej właściwej stosunkom rodzinnym, musi polegać na faktycznym wyłączeniu możliwości nawiązania jej i utrzymywania, co połączone jest z dotkliwą i stałą krzywdą, porównywalną do utraty osoby bliskiej. Podkreślenia wymaga, że przyznanie zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c. jest możliwe („sąd może przyznać”), zatem uwzględnienie żądania następuje dopiero po wykazaniu, że zaistniały przedstawione, wyjątkowe okoliczności, wskazujące na konieczność zrekompensowania rzeczywiście zaistniałej krzywdy niemajątkowej.

Takie stanowisko odpowiada europejskim standardom wzmożenia ochrony integralności fizycznej i psychicznej człowieka. W orzecznictwie sądów europejskich zarysowała się tendencja do przyznawania zadośćuczynienia bliskim osoby poważnie poszkodowanej w wyniku czynu niedozwolonego, co stanowi przejaw współcześnie kształtowanego systemu wartości, akceptowanego w opinii społecznej i europejskim systemie prawnym.

Wnioskodawca zwrócił uwagę na to, że podjęcie przez Sąd Najwyższy uchwały stwierdzającej możliwość przyznania przez sąd zadośćuczynienia pieniężnego osobom najbliższym poszkodowanego, który na skutek czynu niedozwolonego doznał ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu, może dojść, z dużym prawdopodobieństwem, do pogorszenia sytuacji finansowej zakładów ubezpieczeń, obniżenia ich funduszy rezerwowych, a nawet zakończenia działalności przez niektóre z nich. Zaznaczył, że konieczne będzie podwyższenie

składek dotyczących ubezpieczeń komunikacyjnych, co może prowadzić do ograniczenia dostępności do ochrony ubezpieczeniowej.

Sąd Najwyższy uznał, że uzyskanie zadośćuczynienia pieniężnego na podstawie art. 24 § 1 i art. 448 k.c. jest możliwe po wykazaniu przez powoda przesłanek objętych tymi przepisami, które zostały omówione. Określenie wysokości odpowiedniej sumy zadośćuczynienia należy do tzw. prawa sędziowskiego, a kryteria, którymi sąd powinien się kierować zostały w miarodajnym zakresie przedstawione w ugruntowanym już orzecznictwie. Nie ma potrzeby rozważania hipotetycznych konsekwencji realizowania uprawnień do przyznania zadośćuczynienia. Wykracza to poza ramy wyznaczone do rozstrzygnięcia przedstawionego zagadnienia prawnego, a niezależnie od tego dotyczy kwestii związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej, których rozwiązanie należy do prowadzącego taką działalność.

Nie ma uzasadnionych podstaw postulat wnioskodawcy czasowego ograniczenia stosowania przepisów art. 23, 24 § 1 i art. 448 k.c. uwzględniających wykładnię wyrażoną w podjętej uchwale jedynie w odniesieniu do roszczeń wnoszonych po jej podjęciu. W jego ocenie, na takie przesunięcie w czasie wskazuje ustalenie rozmiaru składek w ramach tzw. odwróconego cyklu produkcyjnego, co zmusza zakład ubezpieczeń do oceny ryzyka wiążącego się z umową w chwili jej zawierania, podczas gdy rzeczywiste obciążenia znane będą w toku jej trwania, a nawet po upływie okresu, na jaki została zawarta. Oznacza to, że zakład ubezpieczeń nie mógł uwzględnić w procesie ustalania składki zmiany wykładni wskazanych przepisów, a zatem dodatkowe obciążenia pokryte być muszą z bieżących składek i funduszu rezerwowego, co zagraża stabilności finansowej. Wykładnia przepisu prawa dokonywana przez sąd ma deklaratoryjny charakter, ponieważ ustala treść zawartej w nim normy prawnej. Tak ustalone znaczenie przepisu prawa dotyczy okresu jego obowiązywania.

W doktrynie i orzecznictwie został wyrażony pogląd, że mogą zdarzyć się orzeczenia dokonujące twórczej wykładni, jak też zaistnieć szczególne okoliczności, w tym rozbieżność w orzecznictwie lub doktrynie, powodujące, że rezultat wykładni jest trudny do przewidzenia. Sąd może zatem wziąć pod uwagę te

okoliczności i inaczej określić chwilę, od której ustalenie interpretacyjne będzie wywierać skutki. Dotyczy to także zmiany dotychczas powszechnie przyjmowanego znaczenia przepisu prawa, co mogłoby prowadzić do powstania istotnych negatywnych skutków, w odniesieniu do działanych już czynności prawnych i pewności stanu prawnego (por. uchwała Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 marca 1995 r., W 9/94 (OTK1995, nr 1, poz. 20; uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 2008 r., III CZP 142/07, OSNC 2008, nr 11, poz. 122; z dnia 13 października 2011 r., II UZP 6/11, OSNP 2012, nr 5-6, poz. 69; z dnia 30 stycznia 2015 r., III CZP 34/14, OSNC 2015, nr 7-8, poz. 80). Taka sytuacja nie zachodzi w stosunku do rozstrzyganego zagadnienia prawnego. Nie doszło do rozbieżności w orzecznictwie Sądu Najwyższego, a powoływana przez wnioskodawcę rozbieżność w orzecznictwie sądów powszechnych nie miała generalnego charakteru. Nie było także podstaw do przyjęcia, że wnioskodawca nie mógł przewidzieć treści decyzji Sądu Najwyższego, skoro powoływał się na uzasadnienie i tezę wniosku Rzecznika Finansów, który oczekiwał podjęcia uchwały ustalającej uprawnienia osób bliskich poszkodowanego. Roszczenia tego rodzaju były przedmiotem rozpoznawania przez sądy od kilku lat, a zatem powoływanie się na niemożność uwzględnienia w gospodarce finansowej zakładów ubezpieczeń tego rodzaju ryzyka było nieuzasadnione. Wymaga podkreślenia, że odsunięcie w czasie skutków podjętej uchwały mogłoby doprowadzić do ograniczenia praw podmiotowych osób, których dobra osobiste zostały naruszone bezprawnym działaniem.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł, jak w uchwale.

